

ЧЕТ ТИЛ ҮЙРӨТҮҮ МЕТОДДОРУ, ЖОЛДОРУ ЖАНА ОКУТУУНУ ПЛАНДОО

Кыскача мазмуну Акыркы жылдары тил үйрөтүү жаатын изилдеген практик-лингвисттердин педагогика менен байланышкан башка илим тармактарынын табылгаларынан да таасирленгени байкалууда. Себеби тил үйрөтүүдө үйрөнүүчүгө багытталган жаңы ыкмаларды иштеп чыгууга өзгөчө көңүл бурулуп келет. Бул агым педагогикалык философия, педагогика, социологиялык лингвистика, психологиялык лингвистика жана тил үйрөтүү теорияларынын алкагындагы дисциплиналар ортосунда калыптанып, өнүгүүдө. “Тил – пикир алышуу каражаты” деген теориянын негизинде пайда болгон тилдин коммуникативдик багыты дисциплиналардын ортосундагы агымдын калыптануусундагы негизги элемент болуп саналат. Коммуникативдик багыт боюнча тил баарлашуунун каражаты, ал эми тилдин максаты оозеки жана жазуу түрүндө пикир алышууну камсыз кылуу болуп саналат. Демек, чет тилди үйрөтүүдө тилдик эрежелерди үйрөтүүнүн ордуна үйрөнүүчүнүн пикир алышууга болгон жөндөмүн өнүктүрүү менен бирге, анын колдонулушуна маани берүү зарыл. Тил үйрөтүү программаларын түзүүдө алгач үйрөтүүнүн максаттары аныкталат. Себеби “эң идеалдуу корутундуну издөө” аталышы менен белгилүү болгон методду тандоодо үйрөнүүчүнүн жашы, жынысы, билим жана аң-сезими сыяктуу ар кандай айырмалоочу психо-социологиялык өзгөчөлүктөрүн камтыган маалыматка таянуу зарылчылчылыгы келип чыгат. Андыктан эң туура метод жана ыкмаларды тандоодо тил үйрөтүүнүн алгачкы зарылчылыктарын аныктап алуу өтө маанилүү. Тил үйрөнүүчү коммуникативдик багыттын объектиси катары системанын борборунан орун алып, үйрөнүү процесси боюнча активдүү болушу керек. Бул үйрөтүүчүнүн ишин жеңилдетип, аны жоопкерчиликти экинчи тарапка өткөрүп берген жол көрсөтүүчү адиске айландырат. Биз өзүбүздүн чакан изилдөөбүздө дисциплиналардын өз ара бири-бирине таасир бериши жөнүндөгү адабияттарды иликтеп, чет тил үйрөтүүнүн жалпы жонунан бааланышына токтолуп, багыт, пландоо жана үйрөтүү жолдору боюнча азыркы учурдун талаптарына жооп берген чет тил үйрөтүү моделин сунуштоого аракет кылдык.

Ачкыч сөздөр: *чет тил үйрөтүү, үйрөнүүчүгө багытталган билим берүү, коммуникативдик багыт, зарылчылыктын аныкталышы.*

Киришүү

Чет тилди үйрөнүү процесси эне тилди билүү деңгээли менен өтө тыгыз байланыштуу. Эне тилин үйрөнгөн инсан эне тилдин тыбыштарын кантип туура айтууну, сөздүн кайсы муунуна басым жасоону, интонациядан улам сөздөрдүн ар кандай мааниге ээ болуп каларын аң-сезими менен туят. Мындай автоматташтырылган көндүмдөрдүн жардамы менен инсан сан жеткис сүйлөмдөрдү жарата алат, тилдик эрежелердин негизинде сөздөрдүн кандай колдонуларын, кандай маанини билдирерин билет жана өзү жашаган коомдун маданий баалуулуктарын өзү түзгөн сүйлөмдөрдө камтый алат.

Мындан сырткары, тилдин пайда болушу туурасында ар кандай пикирлер айтылып, ар кандай гипотезалар жаралган. Сократ менен софисттер доорунан бүгүнкү күнгө чейин “тил табигый жол менен пайда болгонбу же белгилүү бир мыйзамдардын негизинде пайда болгонбу?” деген суроо талкууланып келет. Учурда тил жана тил жөндөмү биология, антропология, палеоантропология, лингвистика, археология, психобиология, психология, молекулярдуу генетика, неврология сыяктуу бир канча дисциплиналардын орток изилдөөлөрүнүн жардамы менен ачык-айкындыкка жетип отурат. Хомскийдин пикири боюнча тилди үйрөнүү процесси “ыңгайлуу чөйрөдө” (коомдук чөйрөдө) ишке ашкан жана инсандын “глобалдуу тил үйрөнүү жөндөмү” (тубаса тил үйрөнүү жөндөмү) менен

өтө тыгыз байланышкан процесс болуп саналат¹. Мындай пикирди айткан Хомский сүйлөшүү менен аң-сезимдин ортосундагы байланышка көңүл бурат. Демек, тил үйрөнүлөт, ал эми тил үйрөнүү жөндөмү тубаса болуп саналат.

Чет тилди үйрөнүү менен эне тилди үйрөнүүнү салыштырып көрсөк, эне тилди үйрөнгөн киши тил үйрөнүү жөндөмдөрүн табигый жол менен, ал эми чет тилди үйрөнгөн киши жасалма жол менен өздөштүрөт. Чет тилди үйрөтүү көп жылдар бою ал тилдин сөз байлыгын, негизги грамматикалык эрежелерин, тыбыштардын айтылышын үйрөтүү процесси катары аныкталып келген². Ошентип, чет тилди үйрөнүү, ал тилди колдонуу үчүн зарыл болгон жөндөмдөрдү (грамматикалык эрежелер, окуу, жазуу, сүйлөө) өздөштүрүү процесси катарын аныкталат. Бул башкы жөндөмдөрдүн катарында таануу, түшүнүү, териштирүү, иреттөө, ажыратуу, корутундулоо, байланыштыруу жана теңдөө сыяктуу кошумча жөндөмдөр да чоң мааниге ээ. Эне тилди үйрөнүүдө коомдо болгон таасирленүү учурунда (маданиятташуу процессинде) кошумча тилдик жөндөмдөр табигый жол менен өздөштүрүлсө, чет тилди үйрөнүүдө болсо бул жөндөмдөрдү кайрадан өздөштүрүүгө аракет жасалбагандыгын, грамматикалык жана структуралык өзгөчөлүктөрдү коомдук тилдик байланыштардын чегинде гана колдонгонун көрүүгө болот³.

Ошондуктан чет тилди үйрөтүүдө “окутуучуну борборго алган”, башкача айтканда, окутуучунун тилдик жөндөмдөрдү кантип үйрөтүшү керектигине басым жасаган методдор колдонулуп келген. Соңку жылдардагы дисциплиналар аралык байланыштарды изилдөөнүн өнүгүшүнүн натыйжасында тил үйрөтүү процесси гана эмес, тил үйрөнүү процесси да чоң мааниге ээ болду. Бул процесс грамматикалык мааниде гана тилдик жөндөмгө ээ болуу эмес, коммуникативдик жөндөмгө да ээ болуу процесси болуп саналат. Ошентип, тил үйрөтүү үйрөнүүчүгө багытталып, ал өзү өздөштүргөн негизги жөндөмдөрдү жеке коммуникативдик максаттар үчүн пайдалануусун камсыз кылуу керек.

---

¹ CHOMSKY, (1965/1971:12).

² WIDDOWSON (1990), DUBOIS, (2001).

³ HYMES D.H. (1982/1991).

Чет тилди үйрөтүүдө методологиялык маселелер жана коммуникативдик багыт

Чет тилди үйрөтүү жаатын изилдеген илимпоздор эң идеалдуу тил үйрөтүү шарттарын түзүү үчүн илимий табылгалардан жана технологиялык жетишкендиктерден пайдаланууну көздөшкөн жана дайыма улам жаңы методдорду табууга умтулушкан. Азыркы убакка чейин чет тилди үйрөтүүнүн алтымышка жакын методу иштелип чыккан⁴. Методдордун көп санда болушу жакшы бир методду тандап алууну кыйындатат. Бирок булардын бирин дагы эски же жараксыз деп сыпаттоого болбойт. Себеби ар бир методдун керектүү, пайдалуу жана эффективдүү тараптары бар. Буларды үйрөнүү шарттарына, окутуучуга, окуу куралдарына, мезгилге жараша синтездеп чыгууга болот⁵.

1840-жылдардан азыркы күнгө чейин колдонулган метод жана программаларды карап көрсөк, 1840-жылдан 1940-жылга чейин өз таасирин жоготпогон “Грамматика-котооруу методу” көзгө урунат. 1943-жылдары “Угуу-тилдик методу” (Audio-Lingual Method) колдонулган. Бул метод боюнча, тил үйрөнүү көндүм катары кабылданып, кайталоого таянган көнүгүүлөргө басым жасалат. 1970-жылдары “Инсанчыл методдун” (Humanistic Approach) пайда болушу менен окуучуларды тандоого көңүл бурула баштайт. Крашен менен бирге эле коммуникативдик иш-аракеттерге орун берген “табигый метод” (Natural Approach) 1983-жылдары колдонула баштайт. Ошол эле учурда “Физикалык реакция методу” да үйрөтүлүп жаткан тилди кабылдоого арналган. Мындагы эң маанилүү жаңылык үйрөнүүчүнүн психологиясына көңүл бурулгандыгында. Кийинчирээк “Коомдук тил үйрөнүү методу” иштелип чыгып, үйрөнүүчүлөрдүн үйрөнүү процесси ичинде эмне сезип тургандарына басым жасалган. Ошентип, акыркылардан болуп “Коммуникативдик метод” пайда болгон. 1970-жылдары Хаймс (Hymes) “аң-сезимдүү үйрөнүү методун” сынга алып, Хомский сунуштаган “өздөштүрүү күчү” (performance) жана “жөндөм” (competence) түшүнүктөрүнүн тилдин табиятын ачып берүүдө жетишсиз экенин белгилеген. Ошондуктан буларга кошумча катары үчүнчү “баарлашуу жөндөмү” деген түшүнүктү киргизүүнү сунуштаган⁶. Бул пикир “коммуникативдик методдун” жаралышына себеп болгон. Тилдин структурасы менен тилдин колдонулушуна параллель басым жасоого түрткү болгон⁷. Мында үйрөнүүчүлөрдү тил үйрөнүүгө мотивациялоо негизги максат болуп саналат. Ушул өзгөрүүдөн кийин “үйрөнүү процессинде үйрөнүүчүлөрдүн каалоолору, өзгөчөлүктөрү жана психологиясы” сыяктуу факторлорго маани бериле башталган. Ошону менен бирге эле “Окуучуга басым жасалган билим берүү” процесси башталган. Тил жөндөмдөрүн өркүндөтүүдө болсо үйрөнүүчүгө ылайык метод окуу материалын тандоодо же болбосо үйрөнүү процессине баа берүүдө мүмкүнчүлүк таанылган. Ал эми окутуучу болсо үйрөнүү-үйрөтүү иш-аракеттерин үйрөнүүчүнүн өзгөчөлүгүнө жараша жолго салып турган “жол көрсөткүч” катары рол аткаргандыктан билим берүү процессинин ийгиликтүү же ийгиликсиз жүрүшүнө тийгизген таасири чоң. Андай болсо окуучу да өзү тандаган нерселерге жооптуу болот. Бул системада ийгилик окуучуунун ар тараптан таанылышына жана анын тил үйрөнүү стратегияларына жасаган аң-сезимдүү мамилесине байланыштуу болот. Ал эми аң-сезимдүү мамиле окуучунун жаш өзгөчөлүгүнө, билим деңгээлине көз каранды болгондуктан, окутуучу булардын баарын эске алуусу зарыл (Level of Readiness)⁸.

Окуучуну үйрөтүүнүн борборуна алууга басым жасалган билим берүүнүн чет тил үйрөтүүдө колдонулушу Cheryl Champeou De Lopez`дин (1989-English Teaching Form) “байланыш ичинде пикир алышуу моделине” берген аныктамаларынан кийин ишке ашкан. Бул аныктама тил үйрөтүү иш-аракеттерин заманбап өзгөчүлүккө ээ кылды. Ошентип, буга чейин даярдалып, окутуучуга багытталган тил үйрөтүү программаларына

⁴ RICHARDS And RODGERS (1986).

⁵ DEMIRCAN (1990: 3).

⁶ CHOMSKY (1965/1971:12).

⁷ DEMIRCAN (1990:249-250).

⁸ DEMIREL (2002:76-88).

каршы пикир пайда болгон. Өзгөчө, бир жактуу тил үйрөтүүгө, активдүү кишиден пассивдүү кишиге маалымат берүүгө чек коюлган. Анткени ал системада окуутучу активдүү ролду, ал эми окуучу пассивдүү ролду аткарып келген. Ал эми окуучуну үйрөтүүнүн борборуна алууга басым жасалган билим берүүнүн негизги маселеси анализ жүргүзүү болуп саналат. Окуучуларга анкета жүргүзүү менен үйрөнүү стратегияларын тандоо жана үйрөтүү ыкмаларын аныктоо аркылуу бир жыйынтыкка келген окуутучу окуучунун тил үйрөнүү өзгөчөлүктөрүн аныктап, ошого жараша программа түзүшү зарыл⁹. Тил үйрөнүү-үйрөтүү процессин мындан да ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн тил үйрөнүп жаткан инсандын маанилүү орунга ээ экенин унутпоо керек, ошол эле убакта ал инсанга да өзүнүн маанилүүлүгүн сездириши керек. Салттуу тил үйрөтүү методунда окуучу тууралуу деталдуу маалымат топтолбой, анын керектөөлөрү эске алынбай келген. Ал эми “тил үйрөтүүнүн борборунда окуучу” методу окуучулардын жеке каалоолоруна, жөндөм жана үйрөнүү стратегияларына жараша түзүлөт. Кийинчирээк үйрөтүү-үйрөнүү процессинде кездешкен муктаждыктар эске алынып, кайрадан жаңы пландарды түзүүгө болот. Салттуу методдордо окуучуга үйрөтүү процессинин аягында баа берилсе, “тил үйрөтүүнүн борборунда окуучу” методунда процесстин башынан аягына чейин баа берүү жүргүзүлөт. Баа берүү окуутучу тарабынан эле эмес процессти башынан өткөргөн окуучу тарабынан да жасалат. Демек, окуучу “болгон күчүнүн баарын колдонуу укугуна ээ” деген пикир үстөмдүк кылган бул метод боюнча, окуучу тил үйрөнүүгө байланышкан баардык жөндөмдөрүн пайдаланып жоопкерчиликти сезиш керек. Тактап айтканда, окуучу өзүнө ишенген, өз керектөө жана муктаждыктарын тартынбастан айта алган жана окуу пландарын түзүүдө окуутучу менен чогуу иш алып бара алган экстраверт инсан болууга аракет жасашы керек. Себеби интраверт же экстраверт өзгөчөлүктөрү да үйрөнүүгө чоң таасирин тийгизет. (Naiman\Fronlich\Stern 1975)

Нунандын пикири боюнча, (1988) окуучуну үйрөтүүнүн борборуна алууга басым жасалган окуутуу процессинде окуучунун ийгиликке жетишүүсү үчүн төмөнкүлөргө басым жасоо зарыл¹⁰:

- Окуучуларга эффективдүү үйрөтүү стратегияларды тандоо
- Окуучулардын өздөрү тандаган үйрөнүү стратегияларына ат коюшуна жардам берүү
- Окуучулардын жөндөмдөрүн өнүктүрүү
- Окуучуларды өз максаттарын аныктоого стимул берерүү
- Окуучуларга реалдуу максаттарды коюуга жана буга убакыт бөлүүгө көмөктөшүү
- Окуучулардын өздөрүнө баа берүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү

Бул аспектинден алып караганда, коммуникативдик методдун башкы максаты табигый тил үйрөнүү чөйрөсүнө окшош чөйрөнү жаратуу менен окуучуларга жазуу жана оозеки сүйлөшүү жөндөмдөрүн өздөштүрүү. Окуучулардын пикир алышуу жөндөмүн өнүктүрүү үчүн эрежелерге эмес, алардын колдонулушуна басым жасоо керек.

Тил үйрөнүү процессинде окуучунун акыл эсинде жүрүп жаткан процесс да абдан маанилүү. Бул метод боюнча, окуучуга калыптарды жаттатуунун ордуна үйрөнгөндөрүн түшүнүүгө жана кабылдоого шыктандыруу, андан кийин түшүнүп кабылдагандарын колдонууга багыттоо керек. Окуучуга даяр эрежелерди үйрөтүүнүн ордуна, ал эрежелерди окуучунун өзү иликтеп табышын жана аларды колдоно билишин камсыз кылуу зарыл.

Педагогикада жооп катары “аң-сезимдик методдун” үйрөнүү принциптеринин негизинде иштелип чыккан коммуникативдик методдун түптөлүшүндө социо-лингвисттердин салымы чоң. Хаймс тилдин белгилүү бир жөндөм аркылуу колдонууларын айтып тилдин коомдук аспектине көңүл бурган жана “коммуникативдик жөндөм” терминин киргизген¹¹. Ошол убактагы көрүнүктүү теоретиктер

⁹ BIRDAL (2001).

¹⁰ BIRDAL (2001).

¹¹ HYMES D.H. (1982-1991).

“коммуникативдик жөндөмдүн” алкагында тилдин функциялары аны колдонуу учурунда гана билинет деп айтышкан. Халидейдин пикири боюнча, бир тилди үйрөнүү үчүн тилдик жети негизги функцияны өздөштүрүү керек¹². М. Канале жана М. Свайн (1980)¹³ Халидейдин тилдик функцияларын текст жана дискурс алкагында карап төрт башкы коммуникативдик жөндөмгө аныктама беришкен: 1) грамматикалык жөндөм: тилдин синтаксистик түзүлүшүн, фонетикасын чечмелөө, 2) социо-лингвистикалык жөндөм: тилдин коомдук өзгөчөлүгү менен ширелишкен социо-маданий эрежелерди жана аныктамаларды түшүнө билүү, ажырата билүү, ар кандай учурларда жаралган коомдук белгилерге ылайык баарлашууга аралаша билүүнү камтыган жөндөм, 3) дискурстук жөндөм: сүйлөмдүн же болбосо тексттин бүтүндүгүнө жараша анын мааниси корутундулоо жөндөмү, 4) стратегиялык жөндөм: адамдардын ортосундагы түшүндүрүү айырмачылыктарын капыстан туш болгон окуялар учурундагы ар түрдүү реакцияларды билдирген кеп жана кеп колдонулбаган башка коммуникативдик стратегияларды камтыган жөндөм.

Бул түшүнүктөр чет тилин үйрөтүүдө коммуникативдик методдун колдонулушунда жаңы аспект алып берди. Видоусон тилдик жөндөмдөрдү чечмелөөдөгү алгачкы этапка оригиналдуу аныктамалар менен кайрадан кайрылган, коммуникативдик жөндөмдүн чет тил үйрөтүү жаатында колдонулушу туурасында эмгектерди жараткан. Ошентип 1980-жылдары коммуникативдик методдун негизинде көптөгөн тил үйрөтүү программалары жана окуу материалдары иштелип чыккан. 2000-жылдары коммуникативдик методдун өнүгүү процессинде тилдик жөндөм түшүнүгү кызуу талкууга алына баштады. Өзгөчө Видоусон белгилеп өткөндөй тилдик жөндөмдөр белгилүү бир чөйрөгө байланыштуу сүйлөө, угуу, түзүү жана түшүнүү жөндөмдөрүнүн бир система катары ишке ашышын билдирет. Сүйлөө түзүлүш жагынан алып караганда, тыбыштык жана грамматикалык өзгөчөлүктөрдү камтыган, кабылдоочу да, жаратуучу да катары катышууну талап кылган, муну менен катары эле дене жана жүз кыймыл-аракеттерин да ичине алган түрт жактуу (жаратуучу, кабылдоочу, угуучу, көрүүчү) көрүнүш болуп саналат¹⁴. Бул түшүнүктөрдүн баары коммуникативдик методдун өнүгүүшүнө зор салымын кошкон. Америкалык лингвист Савигнон (Савигнон, 2002) контекст ичинде тил үйрөнүүгө ылайыкталган аудитория моделин сунуштаган (Inverted Pyramid) жана Канел менен Свайндын төрт жактуу аныктамасындагы коомдук лингвистикалык жөндөмгө каршы “Социо-культуралык жөндөм” түшүнүгүн киргизген. Бул жөндөмдүн өнүгүшүнө басым жасашы кызыгууну туудурат. Европа кеңешинин орток критерийлери иш- аракетке басым жасаган методду кабылдаганын билдирүү менен бирге эле тилди үйрөнүүгө жана аны колдонууга мындай аныктама берет:

“Тилдин колдонулушу тил үйрөнүүнү да камтыган бир катар жөндөмдөрдөн, жалпы дагы, жеке дагы коммуникативдик жөндөмдүү өнүктүргөн бир адамдын же болбосо коомчулуктун жасаган иш-аракеттеринен турат. Инсандар ар кандай учурларда ар кандай тоскоолдуктагы тилдик процесстерге катышып белгилүү бир тармак менен байланышкан тексттерди жаратуу же алуу үчүн бүтүрүлүшү керек болгон иштерди аткарууда эң ыңгайлуу стратегияларды колдонуп ар кандай контекстте жөндөмдөрүн өзү каалагандай пайдалана алат”¹⁵.

Европа кеңеши кабыл алган критерийлеринин негизинде тилдик жөндөмдөрдүн талкууланышында же бааланышында жаңы ыкма жана программаларды иштеп чыгуу керектигине ынанган. Ошентип деңгээлдик (Threshold level) критерийлердин базасында тилдин минимумдук деңгээлдерине кайра башынан аныктама берген. Бул деңгээлдер инсандын тилди колдонушуна багытталып түшүнүү (угуу, окуу), сүйлөө

¹² DEMİRCAN (1990: 250).

¹³ CANALE And SWAIN (1980).

¹⁴ WIDDOWSON H.G. (1978-1991).

¹⁵ CONSEIL DE L'EUROPE. (2000: 39-80).

(аңгемелешүү, баяндоо) жана жазуу (жазма баян, изложение) жөндөмдөрүнөн турат. Мына ушул жөндөмдөргө баа берүүдө коммуникативдик методдун төмөнкү принциптерин көз жаздымында калтырбоо зарыл:

- Жазма жана оозеки байланышты камсыз кылуу тилдин башкы функциясы болуп саналат. Бул функциялар тил үйрөнүүнүн пайдубалын түзөт.
- Тилдик эрежелердин ичинен анын байланыш куралы катары колдонулушу алдыңкы орунда турат.
- Окуучуларды калыптарды жаттоонун ордуна үйрөнгөндөрүн түшүнүп кабылдоого, кабылдагандарын болсо өз чөйрөсүндө колдонууга мотивациялоо керек.
- Окуучулар үчүн байланыш жеке муктаждыктарын канааттандыруучу, талаттарын өркүндөтүүчү жана коомдук жашоону түзүп, аны улантуучу бир процесс.

Коммуникативдик тексттердин максаты окуучунун кадимки жашоого ылайык тилдик функцияларды камтыган контекст ичинде тилди колдоно билишине арналган. Тил үйрөнүүнү баалоодо грамматикалык жактан канчалык туура болгонун текшергендин ордуна байланыштын эффективдүүлүгүн аныктоо маанилүү. Коммуникативдик текшерүү окуучунун байланыш куруу жөндөмүн ар кандай аспектиден баалоого аракет жасайт. Мисалы окуучу сүйлөө жагынан артта калганы менен анын угуп түшүнүү жөндөмү абдан күчтүү болушу мүмкүн. Айрыкча, коммуникативдик тексттер сан жагынан эмес, сапат жагынан баа берүүгө негизделген. Ошондуктан тилдик жөндөмдөрдү текшерүүдө өзгөчө бир метод колдонулат. Тест жүргүзгөн киши окуучулардын тил билүү деңгээлин атайын даярдап алган критерийлерге жараша аныктайт. Мындай мамиле текшерип баа берүүнүн ишеничтүүлүгүн арттырат. Сапат жагынан баалоонун дагы бир артыкчылыгы берилген жооптордун кыскалыгына карабастан окутуучуга кээ бир проблемалуу темаларда деңгээлди аныктоодо жеңилдик берет. Окуучулар окуучулардын тил билүү деңгээлин төмөнкү өлчөө критерийлери боюнча баалашат:

- Белгиленүүчү текст
- Жооп жазылуучу текст
- Окуучунун класс ичинде жазуу же оозеки түрдө аткарган иш-аракеттери
- Окуучунун сабакка, эки адамдык же көп адамдык группадан турган иш-аракеттерге активдүү катышуусу
- Көрүп угуучу окуу куралдарын колдоно билиши жана үлгүлүү дептер күтүшү
- Чет тилге болгон мамилеси жана позициясы.

Жыйынтык жана сунуштар:

Билим берүүдөгү жаңы багыттардын алкагында 21-кылымдагы өнүгүүлөргө сереп салсак, педагогикалык метод катары, инсандардын ар кандай акыл – эске ээ болорун эске алган “ар түрдүү акыл-эс методунун” актуалдуулугун, тил үйрөтүү жаатында болсо аралаш методдун жана тандоо жолу менен түзүлгөн программалардын басымдуу түрдө колдонулгандыгын көрүүгө болот. Салттуу методдордон алыстап, коммуникативдик методдун базасында тандоо жолу менен түзүлгөн жана аң-сезимдүү үйрөнүү модели менен толукталган тил үйрөтүү программалары компьютердик видео, компьютердик тил программалары жана интернеттик видео сыяктуу жаңы коммуникация технологияларынын коштоосунда ишке ашырылып жатат. Албетте, бул маанай үйрөнүүчүлөрдүн мүмкүнчүлүктөрүн арттырып, эффективдүү үйрөнүү жолдорун камсыз кылууда. Учурда тил үйрөтүү жаатында колдонулган методдор менен программалардын негизин түзгөн принцип жана гипотезалар метод, план, тактика жана үйрөтүү жолдору деген терминдер аркылуу чечмеленүүдө. Тактика, тилдин аныктамасына жана тил үйрөтүүгө байланышкан теориялык гипотезаларды, метод белгилүү бир тактиканын негизинде жана үйрөтүү - үйрөнүүнүн жыйынтыктарына ылайык иштелип чыккан системаны, план үйрөтүү-үйрөнүү максаттарын, ишмердүүлүгүн жана окуучу менен окуучунун ролдорун, ал эми үйрөтүү жолдору болсо бир катар үйрөтүү ыкмаларынын тизмегинен турат. Демек, чет тил үйрөтүүдө программаны пландоо, ишке ашыруу жана

баалоо процесстери Европа Союзунун билим берүү кеңеши тарабынан сунушталган тил үйрөтүүнүн орток максаттары эске алынуу менен төмөнкүдөй түзүлүшү керек:

Тактика

- Тандоо тактикасы

Метод

• Коммуникативдик тактиканын базасында аң-сезимдүү үйрөнүүгө орун берген синтездик метод.

Пландоо

Мазмунду аныктоодо жана түзүүдө:

- Окуучуну үйрөтүүнүн борборуна алуу менен билим берүү
- Керектөөлөрдүн анализи
- Комплекстүү акыл-эс теориясына ылайык билим берүү
- Үйрөнүү стратегияларын колдонуу (үйрөнүүнү үйрөнүү)
- Контекст ичинде байланыш куруул модели
- Кайрадан аныкталган тилдик жөндөмдөрө багытталган окуу материалдарын

иштеп чыгуу

Үйрөтүү жолдору

Тандалып алынган тактика жана методдун негизинде ишке ашырыла турган программаларда:

- Аң-сезимдүү үйрөнүү ишмердүүлүгү
- Сезүү- туюу аркылуу үйрөнүү ишмердүүлүгү
- Психо-моторикалык үйрөнүү ишмердүүлүгү
- Көрүп-угуучу жабдыктарын эффективдүү колдонуу
- Жаңы байланыш технологияларын колдонуу
- Компьютердин жардамы менен үйрөтүү

Балоо

Чет тилин үйрөтүүдө баалоо техникасын колдонууда:

- Европа Биримдигинин тил үйрөтүү критерийлерине дал келүү
- Үйрөнгөн тилдин зарыл болгон жетштүү деңгээлдерин аныктоо
- Байланышка басым жасоо менен балоо системасынын бири-бирине дал келиши
- Тил үйрөөү процессинде үйрөнүүчүнүн да жоопкерчилик алышы
- Баалоо тил үйрөтүү программасынын аягында эмес, үйрөтүү процессинин

башынан аягына чейин жүргүзүлүшү зарл.

Адабияттар:

1. University Press.
2. RICHARDS, J.C., RODGERS, T.S.(1986). **Approaches and Methods in Language Teaching** ALKAN C. (1998).**Eğitim Teknolojisi**, Ankara, Anı Yayıncılık.
3. BİRDAL A. (2001). «*Yabancı Dil Öğretiminde Gereksinim Çözümlemesi Uygulamasının Gerekliliği*»: <http://www.ingilish.com/asu8.htm>,(23.08.2010).
4. CANALE M. And SWAIN M. (1980).**Theoretical Bases of Communicative Approches to Second Language Teaching and Testing**, *Applied Linguisti*. - Vol I. - Oxford: Oxford University Press.
5. CHOMSKY N. (1965/1971).**Aspects de la théorie syntaxique**. Éditions du Seuil; Paris.
6. CONSEIL DE L'EUROPE. (2000).**Cadre européen commun de référence pour les langues**. Didier. Paris.
7. DEMİRCAN Ö. (1990). **Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri**. Ekin Eğitim Yayınları. İstanbul.
8. DEMİREL Ö. (1999).**İlköğretim Okullarında Yabancı Dil Öğretimi**. MEB İstanbul.

9. DEMİREL Ö. (1999).**Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı**. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
10. DEMİREL Ö. (2002).**Yabancı Dil Eğitiminde Öğrenen Özerkliği**. Milli Eğitim Dergisi. (Dr. Mirici ile) Ankara.
11. DEMİREL Ö. (2005).**Eğitimde Yeni Yönelimler**. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
12. DUBOİS J. *et al.* (2001).**Dictionnaire de linguistique**. Paris, Larousse/Bordas.
13. GARDNER H. and Hatch Thomas (March 1990).**Multiple Intelligences Go to School** CTE Technical Report Issue No. 4.
14. HYMES D.H. (1982-1991).**Vers la compétence de communication**. Hatier-CREDIF.Paris
15. LOPEZ C.L. (1989). "*The role of the Teacher in Today's Language Classroom,*" **English Teaching Forum 3**, vol 27(July issue),pp.2-4
16. NUNAN D.(1988). **The Learner-Centred Curriculum**. - New York: Cambridge . U.S.A., Cambridge University Press.
17. SAVIGNON S.J. (2002). **Interpreting Communicative Language Teaching**. Yale University Pres, New Haven.London.
18. WIDDOWSON H.G. (1978/1991). **Une approche communicative de l'enseignement des langues**. Hatier-CREDIF. Paris.
19. WIDDOWSON H. G. (1990). **Aspects of Language Teaching**. Oxford University Press: Oxford